

De vergeten graf tombe van Hugo II, burggraaf van Gent : een status quaestionis

Koen Goeminne

Inhoud

Inleiding en vraagstelling.....	2
Een vergeten geschiedenis.....	2
Onderzoeksopzet en vraagstelling	3
Wat is er al geschreven over het grafmonument en de latere vondsten op het kloosterdomein? ...	4
Corpus.....	5
I : Analyse en determinatie van het grafmonument in zijn bredere context.....	5
Typologie	5
De speurneus van Henri Nowé : datering en identificatie van het grafmonument.....	6
Het verhaal van een hospitaal en drie abdijen : of hoe het beeld naar Melle kwam	9
Focus op Gent en zijn burggraven	16
De heraldiek draagt zijn steentje bij?.....	19
II : Wanneer en in welke context verdween het grafmonument onder de grond?.....	22
III : Het skelet van Hugo II in Melle?.....	23
Besluit.....	27

Inleiding en vraagstelling

Een vergeten geschiedenis

November 1948. Enkele werklieden voeren graafwerken uit op het terrein van de Rijkstuinbouwschool van Melle. In deze boomgaard, gelegen op de rechteroever van de Schelde, doen deze mannen de ontdekking van hun leven. Op ruim twee meter diepte stoten ze op een loodzwaar gebeeldhouwd stenen beeld. Later zouden ze te weten komen dat ze de graftombe van een burggraaf van Gent uit de 13de eeuw hadden ontdekt. Op dit grafmonument staat een ridder afgebeeld die, gehuld in een maliënkolder, in zijn handen een lang zwaard en een schild vasthoudt. Ongetwijfeld hadden de stomverbaasde werklieden vele vragen bij deze mysterieuze vondst. *'Voor wie werd dit beeld gemaakt en wanneer was het te dateren?'* *'Wat deed dit loodzwaar beeld op deze plaats en waarom zat het onder de grond?'* Na de vondst in 1948 werd het grafmonument aan de stad Gent geschonken, waardoor het van zijn oorspronkelijke vindplaats gescheiden werd. Vandaag ligt het middeleeuwse grafmonument in de refter van de voormalige Bijloke-abdij en het huidige STAM. Op een klein uitlegbordje na ligt het beeld daar zonder verdere tekst of uitleg. Duizenden bezoekers passeren er langs, nemen een foto en lezen de tekst om deze vervolgens weer te vergeten.

Keren we even terug naar de jaren '50. De grootste verbazing omtrent het vinden van het grafmonument is reeds voorbij. Alles gaat terug zijn normale gangetje op het domein van de Rijkstuinbouwschool. Echter, op deze voormalige kloostersite wordt op regelmatige basis gespuit in de ondergrond waarbij er af en toe graven en artefacten worden aangetroffen. Het vermoeden rees dan ook dat het kerkhof van het voormalige klooster van Nieuwenbos zich hier in de buurt moest bevinden. Het is echter wachten tot de jaren '70 tot er door de Heemkundige Vereniging 'De Gonde' van Melle, werk wordt gemaakt van een eerste echt archeologisch onderzoek. Hierbij ging men op zoek naar de restanten van het verdwenen klooster. Tijdens deze opgravingen werden, naast veel aardewerk, skeletten gevonden die eventueel in relatie konden gebracht worden met de geschiedenis van de verdwenen abdij en ons grafmonument. Deze nieuwe vondsten betekenden wind in de zeilen voor de oprichting van het Gemeentelijke Museum Melle. Tot op de dag van vandaag stelt dit museum de vondsten van deze opgravingen ten toon. Een opvallend item in de collectie van het museum is één skelet dat in de kelder bewaard wordt. Tijdens de opgravingen viel dit skelet op omdat hij anders was dan de andere. Hierdoor werd hij bewaard, wachtend op verder onderzoek. Al snel ontstond het vermoeden dat dit skelet eventueel in relatie kon gebracht worden met de vondst van het grafmonument enkele decennia eerder. Het zou echter nog bijna 40 jaar duren voor een grondig onderzoek werd uitgevoerd naar deze stille kelderbewoner. In 2013 onderzocht Marit Vandenbruaene, archeologe- antropologe, het gebeente. Haar onderzoek leverde enkele interessante bevindingen op.

Onderzoeksopzet en vraagstelling

Er bieden zich heel wat onderzoeksvragen aan bij het vinden van een grafmonument dat, zo zou later blijken, meer dan 400 jaar onder de grond voor de buitenwereld verborgen bleef. Ook de latere vondsten op het terrein en het mogelijk verband met de exceptionele vondst uit 1948, brengen heel wat potentiële onderzoeksvragen voort. Ondanks de vele vragen is het reeds gevoerde onderzoek naar deze historiografisch belangrijke gebeurtenissen echter eerder aan de magere kant en verre van volledig. De geïnteresseerde lezer blijft wat op zijn honger zitten om twee redenen. **Het weinige bestaande onderzoek omtrent dit thema beperkt zich enerzijds hoofdzakelijk tot de analyse van het grafmonument en heeft verder geen aandacht voor de latere vondsten op het terrein.** Daarnaast is het onderzoek, dat gebeurd is, erg fragmentarisch. Hoewel er voor de meeste onderzoeksvragen bronnen terug te vinden zijn, brengt geen enkel werk alle elementen samen. Hierdoor is de ruimere context van de beschreven geschiedenissen onderbelicht. Het ontbreekt aan een overzichtswerk dat de verschillende gebeurtenissen samenbrengt in een groter geheel. Kortom, er was nood aan een *status quaestionis*. Deze bijdrage wil dan ook dit hiaat opvullen. Dit onderzoek wil in de eerste plaats voor andere vorsers een inleiding tot het onderzoek naar dit thema zijn.

In wat volgt leest u hoe het grafmonument, gevonden in 1948, en de latere vondsten op het terrein van het voormalige klooster van Nieuwenbos, in zijn ruimere context geplaatst worden. De rode draad doorheen het verhaal vormen de archeologische vondsten op het terrein. Deze feiten worden verruimd met de nodige duiding, waarbij verschillende oudere studies op kritische wijze werden samengebracht. **Deze bijdrage brengt daarom in de eerste plaats een overzicht** van de verschillende bronnen en onderzoeken over dit onderwerp. Dit overzicht op zich is nieuw. Verder gaan we doorheen het onderzoek na wat er al geschreven is over de verschillende onderwerpen. Op kritische wijze evalueren we de bestaande bronnen en maken we een juxtapositie van deze verschillende bronnen. Hierbij toont ons onderzoek op welke vlakken de verschillende auteurs het met elkaar eens of oneens zijn. Tijdens het onderzoek wordt steeds gestreefd naar volledigheid en nuancering. Hiaten in het onderzoek werden zo goed als mogelijk aangevuld. Hierbij werd bijvoorbeeld beroep gedaan op interviews. **Daarnaast is het belang van deze bijdrage vooral dat het de verschillende gebeurtenissen samenbrengt in een ruimer kader.** We verdichten het voorheen fragmentarische verhaal en brengen het samen in een overzichtelijk geheel. Zo focussen we in eerste instantie op het gevonden grafmonument zelf. Hierbij gaan we eerst de typologie van het grafmonument na. Vervolgens maken we een grondige analyse van de stijlkenmerken van dit grafmonument, voornamelijk op basis van het werk van Henri Nowé. Tevens gaan we na voor wie dit grafmonument bestemd was en geven we duiding bij de Gentse burggraven. Hiermee gelijklopend onderzoeken we waarom en onder welke omstandigheden dit beeld in Melle is beland. Hierbij hebben we aandacht voor de verschillende visies op deze gebeurtenis en leggen we de focus op de specifieke rol van het klooster van Nieuwenbos en de relatie tot de Gentse burggraven. Hier na onderzoeken we in welke omstandigheden en context het grafmonument onder de grond terecht kwam. In laatste instantie focussen we in dit onderzoek op de archeologie van de site van het

voormalige klooster van Nieuwenbos. Hierbij gaan we na welke onderzoeken reeds werden uitgevoerd en of de vondsten op deze site kunnen gekoppeld worden aan de context van ons grafmonument.

Wat is er al geschreven over het grafmonument en de latere vondsten op het kloosterdomein?

De vertrekbasis van ons onderzoek is de vondst van een grafmonument in Melle in 1948. Doorheen het onderzoek naar dit grafmonument ontstonden steeds meer vragen. Hierdoor werd de context steeds verruimd en werd ook het onderzoekdomein ruimer. Voor wat betreft het gevonden grafmonument, werd een eerste grondig onderzoek uitgevoerd door Henri Nowé.¹ Dit werk was direct ook het meest diepgaande en genuanceerde onderzoek en kan daarom tot vandaag beschouwd worden als het basiswerk. In 1952 deed deze toenmalige stadsarchivaris een studie, waarbij de focus vooral op het beeld lag. De kracht van dit onderzoek is dat Henri Nowé er in slaagt het beeld op kritische wijze te determineren en te dateren. Hij doet dit vooral aan de hand van de aanwezige stijlkenmerken. Op een vernuftige manier geeft hij aan waarom hij denkt dat we hier te maken hebben met het grafmonument van Hugo II, burggraaf van Gent. Hierbij werd de ruimere context echter wat uit het oog verloren. Zo wordt er slechts beperkte aandacht besteed aan hoe het beeld onder de grond kwam en waarom het beeld precies op deze plaats werd gevonden. Belangrijk voor de geschiedenis van dit grafmonument in zijn ruimere context is het werk van Cyriel Vleeschouwers uit 1965.² Hoewel dit onderzoek niet rechtstreeks over het desbetreffende grafmonument gaat, laat Cyriel Vleeschouwers zijn licht schijnen op de relatie tussen de abdij van Nieuwenbos en de burggraven van Gent. Hierdoor worden onrechtstreeks heel wat vragen over het grafmonument beantwoord. Een derde belangrijke bijdrage is het werk van Johan Decavele uit 1972.³ Twintig jaar na het werk van Henri Nowé schreef Johan Decavele eveneens een kort resumé over dit thema. Hierbij nam hij grotendeels de bevindingen uit het werk van Henri Nowé over qua identificatie en determinatie van het beeld. Ook wat betreft de vragen waarom het beeld naar Melle kwam en hoe het onder de grond kwam, heeft Johan Decavele voor zijn onderzoek duidelijk de mosterd bij Henri Nowé gehaald. In zijn onderzoek geeft Johan Decavele echter al wat meer context. Zo schetst hij summier de geschiedenis van Nieuwenbos en de Gentse burggraven. Echter, het blijft bij een korte schets, zodat de lezer wat op zijn honger blijft zitten om het volledige verhaal te horen te krijgen. Deze bijdrage zorgde er echter wel voor dat de lezer geprikkeld werd om meer te weten te komen over het thema. Na deze publicaties bleef het verdacht stil omtrent het onderzoek naar dit grafmonument en zijn ruimere context. Als er al

¹ Nowé, H, Le gisant de l'abbaye de Nieuwen Bossche à Heusden, In : Revue belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art, 11, nr. 1, Brussel, 1952, pp. 153-173.

² Vleeschouwers, C, Een eeuw geschiedenis van een Oostvlaamse cisterciënserinnenabdij : nonnenbos (1200-1288), Gent, 1965, 224. p. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling – promotor prof. Dr. Adriaan Verhulst).

³ Decavele, J, De stenen grafzerk van kastelein Hugo II in het Museum van de Bijloke, in : Toerisme in Oost-Vlaanderen, 21, nr. 3, 1972, pp. 47-49.

iets verscheen omtrent het grafmonument en zijn context in de daarop volgende jaren, was dit gebaseerd op voorgaande studies en dus niet vernieuwend.

De bronnen die bestaan over de vondsten die gedaan werden op de kloostersite voor en na het vinden van het grafmonument in 1948 zijn erg schaars. Enkel voor de opgravingen uit de jaren '70 bestaat een summier verslag dat opgemaakt werd in 1982 door de Heemkundige Vereniging De Gonde.⁴ Aangezien dit verslag niet voldoende gedocumenteerd is om de feiten goed in kaart te brengen, werd voor dit onderzoek deze informatie aangevuld met interviews en andere bronnen. Ook wat betreft het onderzoek naar het skelet die archeologe-antropologe Marit Vandenbruane in 2013 uitvoerde, werd de weinige informatie aangevuld met een interview.

Corpus

I : Analyse en determinatie van het grafmonument in zijn bredere context

Typologie

Als we de typologie van Valentin Vermeersch gebruiken om dit grafmonument aan te duiden en in te delen, dan hebben we hier te maken met een *grafteken*.⁵ Hiermee wordt een zichtbaar teken van de begraafplaats bedoeld dat een permanente versiering vormt.⁶ Binnen deze graftekens behoort ons grafmonument tot de *verheven graftekens*. Een verheven grafteken is een sculpturaal rijk grafmonument dat wordt gekenmerkt door een horizontaal beeldvlak dat via een hogere onderbouw of sarcofaag boven de grond geplaatst wordt. Hierbij wordt de overledene weergegeven door een bijna levensecht ligbeeld of gisant.⁷ Deze verheven graftekens staan tegenover de *gelijkvloerse graftekens*, die niet hoger komen dan het niveau van de kerkbevloering en er trouwens ook deel van uitmaakten.

Tenslotte kunnen we onze categorie 'verheven graftekens' nog verfijnen tot 'wandgraven' en 'vrijstaande tomben', waarbij ons grafmonument tot de laatste categorie behoort. Dergelijke 'vrijstaande tombes' namen echter veel plaats in binnen de ruimte. Dit in een

⁴ De Baets, A, Opgravingen naar de verdwenen abdij van Nieuwenbos te Heusden, Heemkundige Vereniging De Gonde, Melle, 1982, 98. p.

⁵ Het boek van dr. Valentin Vermeersch, *Grafmonumenten te Brugge voor 1578*, wordt gezien als het standaardwerk op het vlak van grafmonumenten. Ook andere specialisten maken gebruik van de typologie van Vermeersch, oa. Ronald Van Belle in zijn *Vlakke grafmonumenten en memorietaferelen met persoonsafbeeldingen in West-Vlaanderen : een inventaris, funerair symboliek en overzicht van het kostuum*, Brugge, 2006, 648. p.

⁶ Naast graftekens onderscheidt Vermeersch ook grafgedenktekens als categorie.

⁷ Gisant komt hierbij van het Franse *gésir*, wat hulpeloos of (half) dood liggen wil zeggen. Typisch voor een gisant is dan ook dat een overledene al liggend afgebeeld wordt. Vooral vanaf de gotiek is dit een populaire kunstvorm.

periode waar mensen nog vaak in de kerk zelf begraven werden. Vermeersch wijst er dan ook op dat dergelijke grafmonumenten voorbehouden waren aan een select clubje van stichtende leden, weldoeners of hooggeplaatste personen, zoals een bisschop of een lid van het vorstenhuis.⁸

De speurneus van Henri Nowé : datering en identificatie van het grafmonument

Een eerste belangrijk punt waar we bij dit grafmonument op stuiten, is de vraag wie dit mysterieuze beeld voorstelt of beter voor wie deze graftombe bestemd was. Er is op dit in Doornikse steen uitgehouwen grafmonument immers geen enkele inscriptie terug te vinden die kan leiden tot identificatie. Er moeten dus andere manieren gezocht worden om het beeld te dateren en te identificeren. Een belangrijk onderzoek met als doel een naam en datum te koppelen aan dit grafmonument, werd uitgevoerd door de Gentse stadsarchivaris Henri Nowé in 1952. In zijn onderzoek slaagt hij er stapsgewijs in om de afgebeelde ridder te dateren en te identificeren. Hiervoor maakt hij dankbaar gebruik van de aanwezige architecturale en kunsthistorische elementen.

Als we de graftombe analyseren, zien we dat die bestaat uit twee stenen platen. In de onderste plaat zijn zes cilindervormige holle voetstukken voorzien, waarin de steunpalen van een baldakijn kunnen in aangebracht worden. De verbinding tussen de bovenste en de onderste plaat, wordt tot stand gebracht door vier sokkels die elk versierd zijn met het bovenlijf van een hond. Het beeld zelf stelt een strijdvaardige ridder voor die in de rechterhand een getrokken zwaard vasthoudt. Zijn linkerzijde is bedekt met een groot schild dat voorzien is van een afbeelding. De ridder draagt een maliënkolder en een wapenrok. Zijn hoofd ligt op een kussen, ondersteund door engelen en wordt overkapt door een versterkte burcht. Zijn voeten, die voorzien zijn van sporen, rusten op een jachthond.⁹ Ronald Van Belle vermeldt dat een dier als voetsteun voor de dode vaak wordt afgebeeld in de 13de, 14de en 15de eeuw. Bij ridders is het dier dat het vaakst wordt weergegeven een hond, gewoonlijk een hazewind. In de 13de en de 14de eeuw zijn deze voetsteunen te interpreteren als symbolen van het kwaad dat men vertrapt. Hierbij was de hond initieel een onrein dier, waarvan men zich afkeerde. Vanaf de 14de eeuw ontstaat echter een opwaardering van de hond en verandert de betekenis. Vanaf dan wordt verwezen naar de jacht, een privilege van de adel. De hond aan de voeten van de dode was vanaf dan ook een teken van de adellijke status.¹⁰

⁸ Vermeersch, V, Grafmonumenten te Brugge voor 1578, 3 dln., Brugge, 1976, pp. 101-110.

⁹ Decavele, J, De stenen grafzerk, pp. 47-49.

¹⁰ Van Belle, R, Vlakke grafmonumenten, pp. 18-21.

Afbeelding I: De gisant van Hugo II in de refter van de Bijloke- abdij. Vandaag is op deze plek het STAM gevestigd, het Stadsmuseum Gent. Bron: eigen foto

Afbeelding II: Foto's van de opgravingen uit 1948. Bron : Heemkundige Vereniging de Gonde, Melle

Wat betreft datering plaatst Henri Nowé dit beeld in de eerste helft van de 13de eeuw. Aangezien een absolute datering niet mogelijk is, bepaalt deze auteur een relatieve datering. Hierbij liet hij zich leiden door de elementen die in het beeld aanwezig zijn. Zo is de burcht die het hoofd van onze gisant beschermt romaans, maar zijn de arcaden van het bouwwerk al gotisch. Deze overgang van de romaanse naar de gotische bouwkunst in de Scheldevallei moeten we dateren aan het begin van de 13de eeuw.¹¹ De wapenuitrusting van de afgebeelde figuur vertoont ook de typische kenmerken van deze tijd. Zo is het maliënkolder van de ridder voorzien van een soort handschoen. Het afgebeelde zwaard is voorzien van een grote handgreep, een rechte pareerstang (stootplaat) en een zware ronde pommel (knop). Het schild dat deze figuur vasthoudt houdt het midden tussen de langgerekte schilden uit de 12de eeuw en de korte schilden uit de 14de eeuw.¹² Al deze elementen zijn

¹¹ Nowé. H, Le gisant, p. 157.

¹² Voor een visualisatie van de evolutie van schilden doorheen de tijd verwijs ik graag naar het werk van : Galbreath. D.L en Jéquier. L, Manuel du blason, Lausanne, 1977, p. 82.

typisch voor de vroeg 13de eeuw. Het begin van de 13de eeuw fungeert hier dus als de *terminus post quem*. Daarnaast zijn er tal van elementen in de wapenuitrusting typisch voor de tweede helft van de 13de eeuw die hier opvallend niet aanwezig zijn. Onze ridder heeft geen schouderplaten, draagt geen dubbele gordel om de schede vast te houden en heeft geen vijfvingerige handschoenen. Aldus kan de tweede helft van de 13de eeuw vooropgesteld worden als de *terminus ante quem*.¹³ Door deze relatieve datering weten we in welke tijd de vondst te situeren is, maar daarom weten we nog niet wie afgebeeld is.

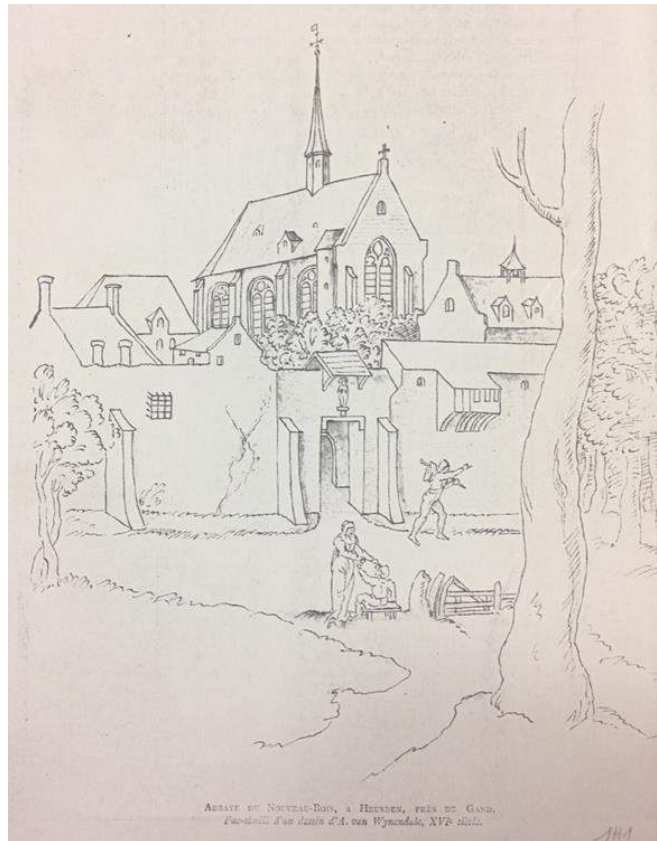
Het verhaal van een hospitaal en drie abdijen: of hoe het beeld naar Melle kwam

Om de afgebeelde figuur te identificeren liet Henri Nowé zich eveneens leiden door een staaltje logisch denken. Eerst en vooral is er de plaats waar het beeld gevonden werd, de Rijkstuinbouwschool van Melle. Op deze plaats stond in het verleden de abdij van Nieuwenbos.

Ons grafmonument werd gevonden op het terrein van de huidige Rijkstuinbouwschool van Melle. Deze school is gelegen binnen een bocht van de Schelde. Dit gebied behoorde van oudsher echter niet tot het grondgebied Melle, maar tot het grondgebied Heusden. Het is pas sinds het rechte trekken van de Schelde in 1882, dat dit terrein bij Melle zou gaan horen. Binnen deze befaamde Scheldebocht te Heusden, verrees in 1247 de abdij van Nonnenbos of Nieuwenbos (in het Frans 'Nouveau-Bois'). Deze zou bestaan tot 1579, wanneer beeldstormers te vuur en te zwaard de abdij gedeeltelijk verwoestten. Na de vernieling vestigden de gevluchte nonnen zich vanaf 1584 in de Tweebruggenstraat te Gent.¹⁴ De abdij van Nonnenbos, die de hoofdlocatie vormt van ons verhaal, is ontstaan uit de abdij van Ten Bossche in Lokeren. Deze abdij vond haar oorsprong ten behoeve van het Onze-Lieve-Vrouw-hospitaal te Onderbergen in Gent. Dit hospitaal lag op zijn beurt dan weer aan de basis van de oprichting van het hospitaal en de abdij van de Bijloke. Om een context te creëren is een korte toelichting dan ook op zijn plaats.

¹³ Nowé. H, Le gisant, pp. 157-161.

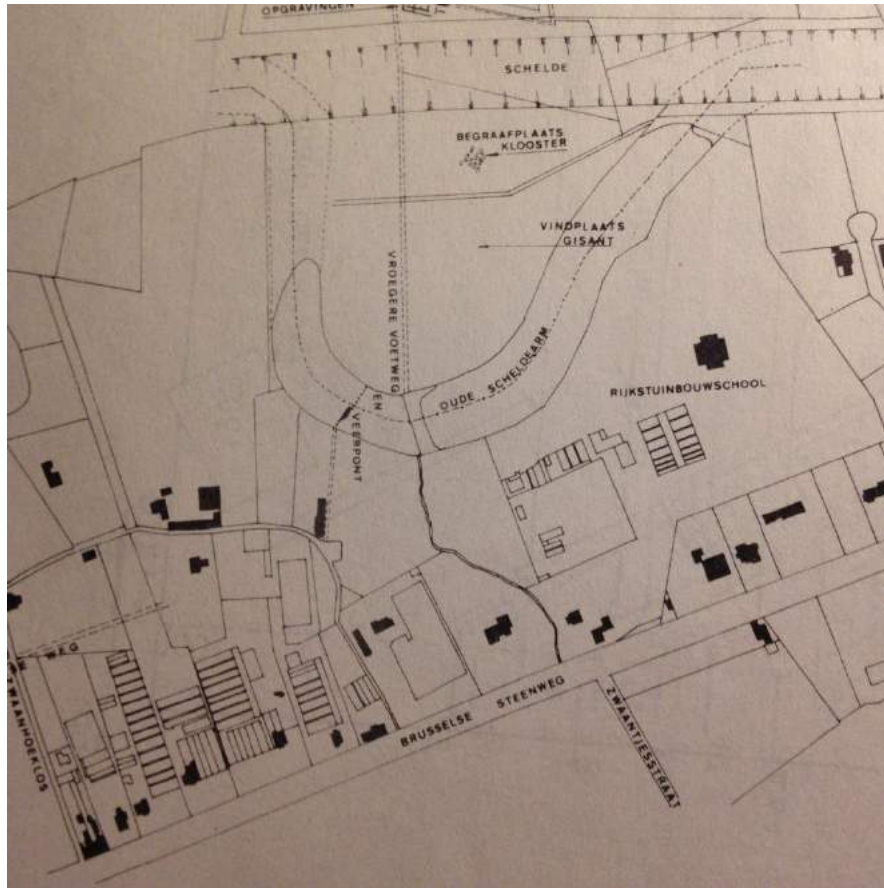
¹⁴ Vleeschouwers. C., Abbaye de Notre-Dame-Au-Bois à Lokeren, puis à Heusden et ensuite à Gand, In : Monasticon Belge, Tome 7, 3ième vol., Flandre Orientale, Luik, 1980, p. 394.

Afbeelding III: Een schets van Nieuwenbosch van voor 1580 door Arend Van Wijnendaele. Het bijschrift luidt : 'Dits het clooster van Nonnenbossche gheleghen een alf myle buten Ghendt, een vrouwenabdye van de oostzijde ghesien'. Bron : SAG, Album Van Wijnendaele IV, De abdij Nonnenbossche, Arend Van Wijnendaele.

Afbeelding IV: De tuin van de Rijkstuinbouwschool van Melle. De oorspronkelijke loop van de Schelde is hierbij duidelijk te onderscheiden van de in 1882 rechtgetrokken loop. Bron : Heemkundige Vereniging De Gonde

Afbeelding V: Voorstelling van het gebied en de voornaamste vondsten. Binnen de Scheldebocht werd oa het kerkhof, de gisant en een buitenmuur van het klooster teruggevonden. Bron : Heemkundige Vereniging De Gonde, Melle.

Onze abdijen van Lokeren en later deze van Heusden, zijn onlosmakelijk verbonden met de geschiedenis van het Bijloke hospitaal in Gent. De wortels van de Bijloke moeten we zoeken in het begin van de 13de eeuw (zeker voor 12 februari 1204).¹⁵ Ermentrudis Utenhove, een rijke patriciërdochter, vatte het idee op om in haar huis naast de Sint-Michielskerk in Onderbergen zieken te verzorgen. Zo zag het Onze-Lieve-Vrouw-hospitaal het levenslicht. Deze familie Utenhove speelde in de beginperiode van het hospitaal een zeer belangrijke rol. Zo schonken de Utenhoves het merendeel van de gronden en goederen van het hospitaal en tevens beheerden ze deze ook. Deze familie leverde daarnaast ook de nodige verzorgers en beheerders. Het hele project had dan ook veel weg van een familiaal bedrijf, waarbij de Utenhoves via een hospitaalstructuur eigenlijk het familiaal patrimonium verder beheerden. Om dit project te doen slagen had de familie echter nood aan zowel kerkelijke steun als wereldlijke steun. Deze steun werd op geestelijk vlak zowel bekomen bij de bisschop en de abt van Sint-Baafs. Daarnaast verkreeg deze familie op wereldlijk vlak de grafelijke zegen aan

¹⁵ Het hospitaal bestaat zeker al sinds 12 februari 1204 en vermoedelijk vroeger. Op deze datum werd het hospitaal immers vernoemd in een pauselijke bulle door Innocentius III. Zie : Walters. J, Geschiedenis der zusters der Bijloke te Gent, Gent, 1929, p. 48.

het project. Dat de Utenhoves erin slaagden hun macht te doen gelden, toont het feit dat enkele Utenhoves in die jaren zetelden in de Gentse schepenbank.¹⁶

Door de grote aantrekkingskracht van het hospitaal barstte dit project echter al snel uit zijn voegen. In 1215 werden de gebouwen, financiële middelen en het aantal personeelsleden dat de Utenhoves konden leveren ontoereikend om de grote instroom aan zieken, armen en pelgrims op te vangen. Terwijl Cyriel Vleeschouwers en Jozef Walters dit niet als een factor zien, vermeldt Gabriel Celis dat het hospitaal ook een grote aantrekkingskracht had langs de aanbodzijde. Een groot aantal zusters boden hun diensten aan voor het verzorgen van de ziekdienst. Aangezien het aanbod groter was dan de vraag naar zusters, speelde bij sommige zusters dan ook het idee om hun roeping te wijden aan een kloosterleven. Cyriel Vleeschouwers stelt echter dat deze voorstelling van de feiten door Gabriel Celis louter fantasie is. Gabriel Celis zou zich hiervoor gebaseerd hebben op een 18de-eeuwse abdijkroniek. Er was dus dringend nood aan een uitbreiding van de middelen. Volker Utenhove, de broer van Ermentrudis en bekend als een goede lobbyist, nam de taak op zich om de juiste mensen te winnen voor deze zaak en zo tot een oplossing te komen.¹⁷

In het legendarische jaar 1215, waarin de Engelse koning Jan zonder Land de Magna Carta ondertekende, werd een oplossing gevonden via kerkelijke weg. De bisschop van Doornik, Gossuinus, stelde voor om op het domein van Ermentrudis Utenhove te Lokeren, de abdij van *Locus Beate Marie in Busco* (Onze-Lieve-Vrouw-ten-Bos) te stichten.¹⁸ Hierbij zou dit nieuwe vrouwenklooster tot de cisterciënzerorde gaan behoren en het beheer van het Onze-Lieve-Vrouw-hospitaal op zich nemen. De ziekenzorg zou hierbij een zaak blijven voorbehouden aan het hospitaal zelf.¹⁹ Dit plan was echter niet zo evident om twee redenen. In 1213 had het Generaal Kapittel, de jaarlijkse algemene vergadering van de cisterciënzerorde, beslist geen vrouwenkloosters meer op te nemen in de Orde, tenzij deze de strenge leefregels (kloosterslot / clausuur naleving) volgden. Daarnaast kon het hospitaalbeheer een probleem vormen. Het strookte immers niet met de ordevoorschriften dat de religieuzen vanuit Lokeren naar Gent gezonden werden om te werken en verblijven in het hospitaal. Na de nodige diplomatie en het overtuigen van het Generaal Kapittel kon het plan echter uiteindelijk toch worden uitgevoerd. De nieuw opgerichte monialenabdij te Lokeren werd hierbij opgenomen in de orde van de cisterciënzers onder de filiatie van Clairvaux. Jozef Walters wijst er op dat de grote afstand van het klooster naar het hospitaal het kloosterslotregime in het gedrang bracht waardoor op den duur de kloostertucht kon ondermijnd worden. Cyriel Vleeschouwers is hier echter niet zo zeker van en stelt dat

¹⁶ Vleeschouwers. C, Het beheer van het O.L.Vrouw-hospitaal te Gent en de stichting van de Cisterciënserinnenabdijen O.L.Vrouw-ten-Bos (1215) en Bijloke (1228) door uten Hove's, in : Annalen van de Belgische Vereniging voor hospitaalgiedenis, 9, 1971, pp. 14-15.

¹⁷ Vleeschouwers. C, Het beheer, pp. 13-18; Walters. J, Geschiedenis der zusters, pp. 231-233.; Celis. G, Het klooster van den Nieuwenbosch (1201-1797), Gent, 1919, pp. 3-6.

¹⁸ Deze abdij werd ook abdij Ten Bossche, Nonnenbos, of na 1259 Oudenbos genoemd. Voor bronnen in het onderzoek naar de abdijen van Nieuwenbos en Oudenbos, zie de bijdrage van Cyriel Vleeschouwers in : Berlière. U, Monasticon belge. 7: Province de Flandre Orientale, Luik, 1977, III, pp. 379-436.

¹⁹ Vleeschouwers. C, Een eeuw geschiedenis, pp. 5-7.

ondanks de grote afstand, het toch mogelijk was om afgelegen gebouwen onder een zekere vorm van kloosterslotregime te brengen.²⁰ De tijd zou echter het pleit beslechten in het voordeel van de interpretatie van Jozef Walters. Het kloosterslot bleef immers een tijdbom onder de hele operatie, zoals later zou blijken.

Door de verdere expansie van de stad Gent en bijgevolg een stijging van het aantal hulpbehoevenden, kon het hospitaal in de binnenstad niet meer voldoen aan de toegenomen vraag naar opvang. Er was dan ook nood aan een permanente oplossing. In 1228 werden de gebouwen in Onderbergen overgedragen aan de dominicanen en werd een nieuw hospitaal gebouwd buiten de stad. Het Bijloke-hospitaal werd opgericht. In deze periode veranderde echter ook de houding van het Generaal Kapittel ten opzichte van het vrouwenklooster in Lokeren. Bij de Cisterciënzerorde was een vijandige houding ontstaan ten opzichte van vrouwenkloosters die de strenge slotregels niet naleefden. Het gevolg van deze gewijzigde houding was dan ook dat de zusters niet meer vrijelijk konden reizen naar het hospitaal. Een goed hospitaalbeheer werd dan ook quasi onmogelijk. Diplomaat van dienst Volker Utenhove, hierbij geruggesteund door een handvol notabelen bedacht een oplossing. Hij adviseerde aan de toenmalige abdis van Ten Bossche in Lokeren, tevens een Utenhove, om de banden tussen de abdij en het hospitaal te doorbreken. Hierdoor kon op hetzelfde terrein van het nieuwe hospitaal in 1228, door de Utenhoves, de vrouwenabdij *Portus Beate Marie*, de latere Bijloke-abdij, worden gesticht. Het beheer van het hospitaal werd hierbij toevertrouwd aan enkele overgekomen zusters van de abdij in Lokeren. Nu waren hospitaal en abdij op hetzelfde terrein verenigd buiten de stad, waardoor de regeltucht niet in het gedrang kwam. De problematische kloosterslot-regeling tussen de abdij in Lokeren en het hospitaal in Gent, werd zo van de baan geschoven. Deze nieuwe abdij, later de Bijloke genoemd, was de tweede monialenabdij gesticht omwille van het hospitaal in Onderbergen. De Bijloke was hierbij een dochterabdij van de abdij van Ten Bossche in Lokeren.²¹

Nu we het verhaal kennen van het hospitaal te Onderbergen en het hospitaal en de abdij van de Bijloke, gaan we terug naar 1215. Het jaar van de stichting van de abdij van Oudenbos in Lokeren. Al snel na inrichting van deze abdij, bleek de locatie in Lokeren, verre van ideaal te zijn. De toenmalige abdis Aleydis, uit de familie van de Gentse burggraven, besliste dan ook op zoek te gaan naar een andere locatie voor de abdij. Deze werd gevonden in 1246 aan onze Scheldebocht te Heusden. Een jaar later verkreeg Ten Bossche de goedkeuring van de bisschop van Doornik om het klooster over te brengen en een nieuw klooster te bouwen in Heusden. Deze nieuwe abdij zou na verloop van tijd, zeker vanaf 1307, dan ook Nieuwenbos

²⁰ Walters. J, Geschiedenis der zusters, p. 18.

²¹ Vleeschouwers. C, Het beheer, pp. 7-9.

gaan heten. De abdij in Lokeren ging vanaf 1259 door het leven als Oudenbosch.²² De Lokerse abdij werd nadien verder gebruikt als een pachthoeve.²³

Deze verhuis roept enkele belangrijke vragen op. In de eerste plaats kunnen we ons afvragen waarom de site in Lokeren niet geschikt was voor de abdij. Daarnaast is het interessant na te gaan waarom uiteindelijk gekozen werd voor Heusden als nieuwe locatie om een abdij op te trekken. In een bron uit 1247 wordt over de site in Lokeren vermeld dat deze ongeschikt is omwille van 'incompetentia, ariditate necnon malicia aquarium'.²⁴ Deze bron verhaalt dus dat de omgeving ongeschikt was omwille van droogte en het water. Het blijft echter gissen naar de precieze inhoud van deze ongeschiktheid. Verschillende auteurs hielden er op basis van hogerstaande omschrijving immers een andere interpretatie op na. Cyriel Vleeschouwers zet deze bevindingen op een rijtje. Grofweg maakt hij een opdeling tussen twee groepen auteurs. Diegenen die de klemtoon leggen op de slechte kwaliteit van het water en de dorheid van de grond als oorzaak zien. Een andere groep auteurs wijst dan weer op de overstromingsgevoeligheid van het gebied. Zonder uitspraak te doen over welk motief nu het meest doorslaggevend is, erkent Cyriel Vleeschouwers de mogelijks historische invloed van deze factoren om over te gaan tot een verhuis. Hij ziet de familiebanden met de burggraaf van Gent echter als het doorslaggevend motief om te kiezen voor Heusden. De uiteindelijke vestigingsplaats in Heusden was immers in leen aan de Gentse burggraaf. Bovendien had deze familie zijn residentie in Heusden vanaf 1212. (zie infra). Aleydis koos als nieuwe locatie dan ook niet voor geografisch isolement en afzondering, zoals de regel inzake het kloosterslot voorschreef. Daarentegen koos de abdis voor de vertrouwde nabijheid van het familiebezit dicht bij Gent. Te Heusden kon de abdis, dochter van Hugo II en zus van Hugo III, immers rekenen op alle mogelijke steun van de burggraaf, die het leenrecht had op dit gebied.²⁵

Hugo III deed dan ook afstand van zijn leenrecht op dit gebied. Een geschreven document uit het archief van Sint-Baafs, daterend uit oktober 1246 is de schriftelijke neerslag van deze gebeurtenis. Deze bron is een heel belangrijk document voor ons onderzoek. De inhoud van dit document vormt immers één van de belangrijkste motieven om aan te nemen dat het gevonden grafmonument aan Hugo II toebehoort. Als voorwaarde om afstand te doen van alle dienstbaarheden en rechten op deze grond, stelde de burggraaf immers dat het stoffelijk overschot en het grafmonument (*capella*) van zijn vader die in Lokeren begraven lag, op kosten van de monialen zou vervoerd worden naar Heusden, om aldaar herbegraven te worden. De zusters stemden in en zo geschiedde.²⁶ Aangezien ons grafmonument werd gevonden op dezelfde plaats waar in het verleden de abdij van Nieuwenbos stond, is de kans dan ook zeer groot dat dit het grafmonument is waarover sprake is in de tekst.

²² Vleeschouwers. C, Het beheer, p. 17.

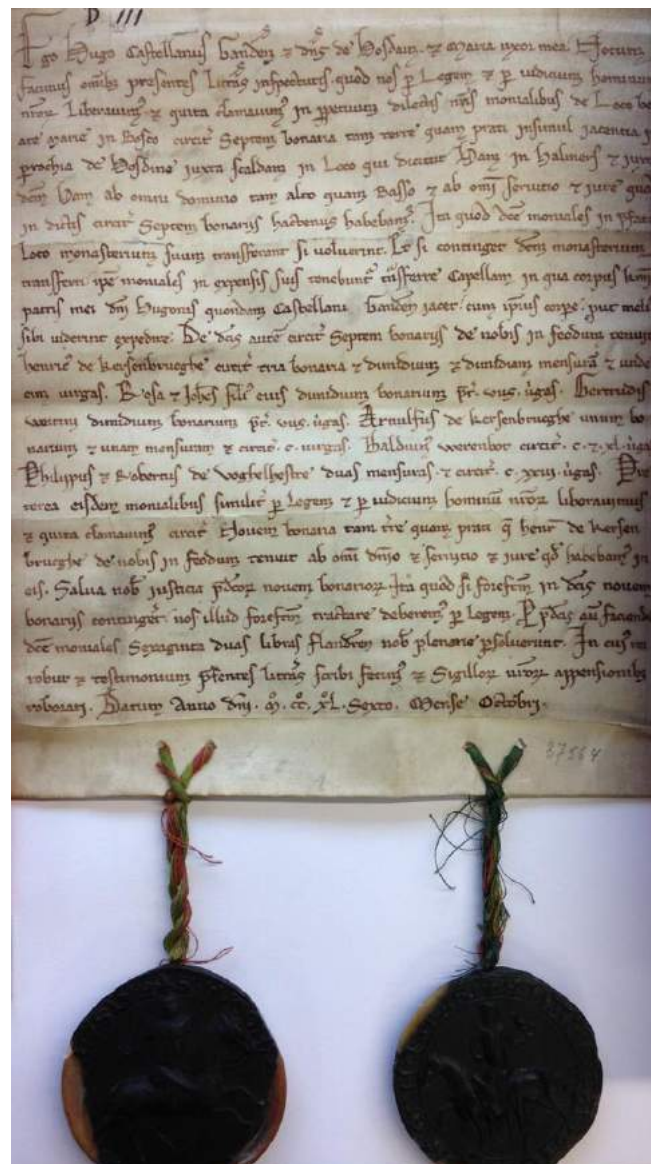
²³ Celis. G, Het klooster, p. 13.

²⁴ Vleeschouwers. C, Een eeuw geschiedenis, pp. 94-95.

²⁵ Vleeschouwers. C, Een eeuw geschiedenis, p. 77-101.

²⁶ Bron : RAG, archief van de abdij van Sint- Baafs, K 21, nr. 104.

Rest ons nog de vraag waarom Hugo II ervoor koos om Lokeren als laatste rustplaats te kiezen in 1232. De burggraven van Gent hadden immers initieel niets te zien met de oprichting van deze abdij in 1215. Opvallend is dan ook dat vanaf omstreeks 1220 Hugo II en later Hugo III optreden als grootste weldoeners van Ten Bossche.²⁷ Voor Henri Nowé is het dan ook meer dan duidelijk dat ook hier de familiebanden een grote rol speelden. Aleydis, die abdis was van de abdij op het moment van de verhuis, kon op de financiële en materiële steun rekenen van haar vader en later van haar broer, als burggraven van Gent. Hoewel er geen bronnen over bestaan, kunnen we dan ook vermoeden dat Aleydis reeds binnen de orde actief was het jaar dat haar vader overleed. Het kloosterdomein waar zijn dochter actief was, was dan ook de ideale laatste rustplaats voor Hugo II.²⁸

²⁷ Célis. G, Het klooster, p. 13.

²⁸ Nowé. H, Le gisant, pp. 172-173.

Afbeelding VI: Charter uit oktober 1246. In dit document staat beschreven hoe de Gentse burggraaf Hugo III afstand doet van alle dienstbaarheden en rechten op zijn grond te Heusden. Als voorwaarde stelt de burggraaf dat het stoffelijk overschot en het grafmonument (capella) van zijn vader die in Lokeren begraven ligt, op kosten van de zusters zou vervoerd worden naar Heusden, om aldaar herbegraven te worden. Bron : RAG, archief van de abdij van Sint- Baafs, K 21, nr104.

Focus op Gent en zijn burggraven

Het graafschap Vlaanderen was sinds de 11de eeuw ingedeeld in diverse kasselrijen of burggraafschappen. Aan het hoofd van een kasselrij stond een burggraaf of *castellanus*. Deze burggraaf werd had zijn functie in erleen van de graaf van Vlaanderen en trad op als zijn lokale vertegenwoordiger. Ze werden gekozen onder leden van de adel, die grootgrondbezitters waren. Burggraven hadden zowel een militaire, een gerechtelijke als een bestuurlijke bevoegdheid. Deze grafelijke vertegenwoordigers werden na verloop van tijd echter zeer machtig en genoten een enorme autonomie. Op den duur werkten ze dan ook meer voor eigen rekening dan voor de graaf. Aangezien deze burggraven quasi geheel ontsnapten aan het grafelijk gezag werden ze meer en meer een doorn in het oog voor de graaf. Eind 12de eeuw namen de graven Diederik en Filips van den Elzas dan ook maatregelen om een einde te maken aan deze netelige situatie.²⁹ De taak van een burggraaf werd vanaf dan meer en meer overgenomen door een baljuw. Deze baljuw was een door de graaf betaalde, benoemde en aldus gecontroleerde ambtenaar. De titel van burggraaf verloor zo haar betekenis en werd, zeker vanaf begin 14de eeuw, louter een eretitel.³⁰

De burggraven van Gent stonden aan het hoofd van de kasselrij Gent, ook wel Oudburg genoemd. Deze burggraven waren aanvankelijk de militaire bevelhebbers van het garnizoen van de graaf. Ze stonden, hoofdzakelijk in de 11de eeuw en begin 12de eeuw, in voor de verdediging van het grafelijk kasteel. Voor Filips van den Elzas in 1180 het huidige Gravensteen liet optrekken, resideerde de burgraaf in het motte-kasteel die op dezelfde plaats als het huidige kasteel gelegen was.³¹ In tijden van oorlog was de burggraaf de aanvoerder van de vazallen/leenmannen van de graaf. Deze vazallen waren gepantserde ruiters en naast het voetvolk een belangrijk onderdeel van het leger. Naast deze militaire taak, had de burggraaf ook een gerechtelijke bevoegdheid. Burggraven waren aldus machtige figuren, wat niet altijd naar de zin was van de graaf, die ook uit was op macht. Na de bouw van het Gravensteen drong de vraag zich dan ook op aan wie de verdediging van de stad Gent zou toevertrouwd worden. Filips van de Elzas koos er voor om zelf zijn intrek te nemen in het Gravensteen, zodat dit de nieuwe verblijfplaats werd van het grafelijk geslacht. Het nieuwe kasteel werd zo onttrokken aan de macht van de burggraaf. Handig gebruik

²⁹ Blommaert. W, *Les Châtelains de Flandre : étude d'histoire constitutionnelle*, Gent, 1915, pp. 54-61.

³⁰ Prevenier. W en Augustyn. B, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, p. 440; Blommaert. W, *Les Châtelains de Flandre*, pp. 84-85.

³¹ De naam 'Oudburg' zou ontleend zijn aan de naam van deze burcht die bestond voor de bouw van de nieuwe burcht in 1180, het Gravensteen.

makend van dit moment kon de graaf zo de militaire macht van de burggraaf (toen was dit Zeger II) kortwieken en aldus een oud zeer helen.

Ook in het leiden van de troepen zien we vanaf het begin 12de eeuw veranderingen. Meer en meer bevoegdheden en voorrechten werden toen immers overgedragen aan ambtenaren, zoals een baljuw. Aldus doofde de militaire rol van de Gentse burggraaf beetje bij beetje uit.³² Ook op gerechtelijk en bestuurlijk vlak, o.a. het heffen van bepaalde belastingen en politionele taken, moest de burggraaf aan macht inboeten. Zo ontvoogde volgens Johan Decavele de stad Gent zich al vanaf het einde van de 11de eeuw en richtte zij een schepenbank in die rechtsmacht en bestuur in eigen handen nam. Dit ging wederom ten koste van de macht van de burggraaf.³³ Een belangrijk element dat hier speelde was de opkomst van de steden en aldus de burgerij. Deze opkomst ging hand in hand met een specialisatie op militair, administratief en juridisch vlak, hetgeen de burggraaf na verloop van tijd overbodig maakte. Concluderend kunnen we dus stellen dat burggraven in de 11de en een stuk van de 12de eeuw een grote macht hebben. Onder invloed van grafelijke tegenkating en de opkomst van de steden komt echter verandering in deze situatie. Vanaf het einde van de 12de eeuw - het begin van de 13de eeuw, zal de militaire, gerechtelijke en ambtelijke macht van de burggraaf blijvend dalen. Vanaf de 13de eeuw zal de burggraaf zich dan ook gedeeltelijk terugplooiën en een rol opnemen als feodaal heer. Hierbij is zijn machtsbasis vooral gebaseerd op zijn vele lenen en zijn politieke invloed. In het begin van de 14de eeuw is 'burggraaf' louter een rang geworden in de adelstand.³⁴

We kunnen het kader nog iets vernauwen en inzoomen op de opeenvolgende Gentse burggraven. De stamvader van deze Gentse burggraven is Wenemar, bekend als de moordenaar van aartsbisschop Fulco van Reims en grootgrondbezitter uit de omgeving van Gent aan het einde van de 9de eeuw.³⁵ Hij was tevens voogd (*advocatus*) van de Sint-Pietersabdij te Gent, net zoals de burggraven na hem. Hoewel er vermoedelijk burggraven voor hem waren, staat de kleinzoon van Wenemar, Lambrecht, vermeld als de oudste met zekerheid gekende burggraaf van Gent. Hij wordt beschreven in het jaar 1010 in de *Translatio Sancti Bavonis*.³⁶ Lambrecht voerde deze functie uit vanaf het jaar 1010 tot 1034. Vanaf Lambrecht ging het ambt ook met zekerheid erfelijk over van vader op zoon. Hierbij dient echter een kleine kanttekening gemaakt te worden. Hoewel het ambt in principe erfelijk was, liet de graaf het niet na om, als het hem uitkwam, zelf burggraven te benoemen. Hierbij kon het gaan om personen die niets te zien hadden met de familie van de burggraven van Gent. Na een aanvankelijk zwakkere positie midden de 12de eeuw, waarbij de graaf zich meermaals moeide met de opvolging, slagen de burggraven er op het einde van deze eeuw in, te beginnen met Zeger II, om de erfopvolging als een recht te laten voorbestaan.³⁷ Tot het

³² Blommaert. W, *Les Châtelains de Flandre*, pp. 54-61.

³³ Prevenier. W en Augustyn. B, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen*, p. 441.

³⁴ Blommaert. W, *Les Châtelains de Flandre*, pp. 80-85.

³⁵ Warlop. E, *The Flemish nobility before 1300*, Kortrijk, 1972 (2), pp. 827.

³⁶ Blommaert. W, *Les Châtelains de Flandre*, p. 42.

³⁷ Blommaert. W, *Les Châtelains de Flandre*, p. 78.

geslacht der Gentse burggraven behoorde ook ridder Hugo II van Gent. Vanaf 1227 oefende hij deze functie uit. Een jongere broer van Hugo II was ridder Geeraard, bijgenaamd Geeraard de Duivel. Zijn woning, de gotische burcht *het Duivelsteen*, bestaat nog steeds.³⁸ Toen de vader van Hugo II, Zeger III, huwde met Beatrijs van Heusden in 1212, droegen Zeger III en zijn opvolgers, naast de titel van burggraaf van Gent, ook de titel van heer van Heusden. Dit is een belangrijk gegeven voor ons verhaal, aangezien Heusden de plaats is waar ons grafmonument werd gevonden.³⁹ Heusden behoorde dus al sinds het begin van de 13e eeuw toe aan de burggraven van Gent. Vanaf dan hadden ze er ook hun residentie in het kasteel van Heusden. Deze castrale motte uit de 11de eeuw werd vanaf dan de zetel van het burggraafschap.⁴⁰ We weten dat de Gentse burggraven na de bouw van het Gravensteen uit de burcht werden geschopt door de graaf. We weten ook met zekerheid dat ze vanaf 1212 in Heusden verbleven. We kunnen ons dan ook de vraag stellen waar de burggraven verbleven in de periode tussen de bouw van het Gravensteen in 1180 en hun verblijf in Heusden vanaf 1212. Hoewel de bronnen geen volledige informatie geven omtrent deze periode, staan sommige gebeurtenissen vast. Hierdoor kunnen we toch een hypothese maken. Zo weten we dat Hugo II in 1231 Hof ten Walle in eigendom had. Dit was een motte-kasteel opgericht tussen het Gravensteen en Wondelgem. Hof ten Walle was de voorloper van het latere Prinsenhof. Hoewel de oudste vermelding van deze motte pas uit een document uit 1231 dateert, is haar origine waarschijnlijk ouder. Dit goed was immers gelegen op grafelijk gebied, dat al in de 11de eeuw in leen was gegeven aan de burggraven van Gent. In 1231 werd Hof ten Walle verkocht aan Alexander Braem, een lakenkoopman.⁴¹ Waarschijnlijk moet Hof ten Walle, in de verhuis van Gent naar Heusden, dan ook gezien worden als een tussenstop van een kwarteeuw. Concluderend voor dit stuk kunnen we besluiten dat aangezien de burggraven sinds 1212 hun residentie in Heusden hebben, het niet onlogisch is om te veronderstellen dat onze vondst te Heusden gaat om de tombe van een burggraaf van Gent.⁴² Aanvullend op deze denkpiste is het vrij gemakkelijk na te gaan welke Gentse burggraven gestorven zijn in de eerste helft van de 13de eeuw. Dit is zoals reeds aangegeven immers de periode dat het grafmonument gemaakt is. (zie supra). Zeger III stierf in 1227 en Hugo II in 1232. Aangezien de afgebeelde figuur duidelijk een man is, komt de vrouw van Hugo II, Oda de Champagne, die als regentes optrad voor haar minderjarige zoon Hugo III en stierf in 1234, niet in aanmerking.⁴³ Het kan dus enkel om Zeger III of Hugo II gaan.

³⁸ Dit gebouw is gelegen in de Geraard de Duivelstraat 1, 9000 Gent.

³⁹ Blommaert. W, *Les Châtelains de Flandre*, p. 50.

⁴⁰ Blommaert. W, *Les Châtelains de Flandre*, p. 55.

⁴¹ Laleman. M.C, *Het prinselijk hof Ten Walle in Gent: recent onderzoek en nieuwe inzichten*, In : *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 55, Gent, 2001, pp.202-209. ; Blommaert. W, *Les Châtelains de Flandre : étude d'histoire constitutionnelle*, Gent, 1915, p. 55

⁴² Nowé. H, *Le gisant*, p. 167.

⁴³ Warlop. E, *The Flemish nobility*, pp. 831-833.

De heraldiek draagt zijn steentje bij?

Onze afgebeelde figuur houdt in zijn hand een schild met een afbeelding van een lelierad vast.⁴⁴ In de middeleeuwen had men de gewoonte om met kleuren en symbolen iconografische tekens aan te brengen op schilden. Deze kentekens noemt men wapens en het gebruik ervan diende om duidelijk te maken met welke ridder men te doen had. Deze heraldische wapens onderscheiden zich van 'gewone' versieringen, doordat ze erfelijk en permanent van karakter zijn. Vanuit de adel en de ridderklasse tussen de Loire en Schelde en het Zuiden van Engeland verspreidde dit gebruik zich vanaf het midden van de 12de eeuw in heel Europa en in alle sociale klassen.⁴⁵

Een lelierad als afbeelding kwam vrij vaak voor op het schild van ridders in de 12de en 13de eeuw. Ondanks het feit dat dit lelierad een vrij algemeen voorkomend symbool was en dus eigenlijk een loutere versiering, gebruikten sommige families dit op den duur als een vast onderdeel van hun heraldiek.⁴⁶ Het is dan ook belangrijk na te gaan of deze karbonkel voor de Gentse burggraven een heraldische betekenis had of niet. Henri Nowé wijst er op dat de eerste burggraven van Gent aan het begin van de 13de eeuw gebruik maakten van een schild van sabel (zwart) en een hoofd van zilver. Daarnaast stelt Henri Nowé dat het lelierad een heraldische betekenis had voor de Gentse burggraven en een vast onderdeel moet geweest zijn van hun heraldiek. Voor deze these baseert hij zich op het eerdere werk van Paul Bergmans uit 1919. In zijn *Armorial de Flandre du XVIe Siècle* gaat Paul Bergmans er van uit dat de eerste burggraven van Gent aan het begin van de 13de eeuw, zeker vanaf de Vilains, gebruik maakten van een schild van sabel (zwart) en een hoofd van zilver, met een gouden lelierad erop.⁴⁷ Later zou dit lelierad dan uit hun heraldiek verdwenen zijn. Bergmans baseert zich voor deze interpretatie op een 16de-eeuws wapenboek. De auteur van dit 16de-eeuws handschrift ziet het lelierad als vaste heraldiek van de Gentse burggraven. Een bewijs hiervoor ziet deze auteur in de iconografie op de (verdwenen) graftombes van enkele Gentse burggraven. Zo zijn er verschillende voorbeelden gekend waarbij de overleden ridder met een lelierad op zijn schild werd afgebeeld. Jammer genoeg zijn de desbetreffende praalgraven (zoals zoveel andere graven in deze periode) vernietigd tijdens de Beeldenstorm. Bijgevolg moeten wij (en Bergmans) ons wel baseren op beschrijvingen van deze verdwenen grafmonumenten van voor 1566, het beginjaar van de Beeldenstorm in de Nederlanden. Zo beschrijft dit 16^e-eeuwse wapenboek het praalgraf van vermoedelijk Zeger II of III, waarbij de afgebeelde ridder wordt weergegeven met een wapenrok, een helm, een zwaard en jawel, een schild met een lelierad. Ook bij het praalgraf van de laatste burggraaf

⁴⁴ Een karbonkel of lelierad is een figuur met acht spaken die elk een leliestaf vormen

⁴⁵ Van den Eeckhout. J.M, Wapenboek van het Middeleeuwse Vlaanderen. Eerste deel : het wapenboek, Sint-Niklaas, 2009, 483. P.

⁴⁶ Nowé. H, Le gisant, p. 168.

⁴⁷ Bergmans. P, *Armorial de Flandre du XVIe siècle*, Brussel, 1919, p. 22.

van Gent, Hugo V van Zottegem, overleden in 1321, vinden we dit lelierad terug. Daarnaast geeft het 16de-eeuws wapenboek de Coninck de volgende beschrijving voor het wapen van de burggraven van Gent 'in sabel een schildhoofd van zilver, een karbonkel van goud over alles'.⁴⁸ Henri Nowé concludeert dan ook dat de burggraven van Gent sinds het begin van de 13de tot het begin van de 14de eeuw dit lelierad graag als heraldisch symbool op hun schilden gebruikten. Voor hem is de karbonkel op het schild van het gevonden grafmonument dan ook een extra bewijs dat we hier met een Gentse burggraaf te maken hebben.⁴⁹ Ook Maurits Gysseling ondersteunt de these van Nowé, waarbij we het lelierad als vaste heraldiek van de Gentse burggraven moeten zien. Aanvullend op Nowé wijst Gysseling op een miniatuur vooraan in een leenboek van de Burggravia uit 1394. De afgebeelde figuur in deze miniatuur is de burggraaf die rijdend op een paard een schild vasthoudt met een gouden achtarmige lelierad op een zwarte achtergrond.⁵⁰

Heraldicus Jean-Marie van den Eeckhout is echter niet zo overtuigd van deze these van Henri Nowé en vroegere auteurs voor hem. In een interview werd gevraagd naar zijn visie op de feiten. Volgens Jean-Marie van den Eeckhout moet de karbonkel op dit grafmonument en bij de Gentse burggraven in het algemeen, louter gezien worden als een figuratieve afbeelding zonder heraldische betekenis. Het is pas later dat opeenvolgende herauten van bepaalde wapenboeken deze karbonkel geïnterpreteerd hebben als heraldiek van de Gentse burggraven. Deze herauten zagen dit als een heraldische breuk op het wapen van de burggraven van Gent.⁵¹ Beginnend bij het wapenboek d'Hozier-Cénalis uit de eerste helft van de 13de eeuw, gevolgd door het wapenboek de Coninck. Dit laatste handschrift dateert van het eerste kwart van de 16de eeuw, maar is gebaseerd op een document uit de tweede helft van de 14de eeuw. Het wapenboek Beckberghe is een kopie van hetzelfde wapenboek uit de 14de eeuw. De andere wapenboeken die dit karbonkel als vaste heraldiek zien, zijn 16de-eeuwse kopieën. In feite werd telkens dezelfde interpretatie van de feiten door diverse auteurs overgenomen. Als bijkomend element wijst Jean-Marie Van den Eeckhout er op dat op basis van een analyse van de zegels er in het wapen van de familie van Gent nergens een karbonkel terug te vinden is. Terwijl een wapenboek in geen geval een bewijs is van het bestaan van een wapen, is een zegel dit wel. Hij concludeert dan ook dat het hier om een louter figuratieve afbeelding gaat.⁵² Naast Van den Eeckhout, betwist ook Ernest Warlop op basis van de zegels dat dit karbonkel vaste heraldiek is van de Gentse burggraven.⁵³

⁴⁸ Van den Eeckhout. J.M, Wapenboek De Coninck : heren en ridders in het 14de-eeuwse Vlaanderen: een studie van het manuscript K. B. Albertina Brussel, fonds F. V. Goethals N° 675 f° 41-51, Sint-Niklaas, 2004, p. 26.

⁴⁹ Nowé. H, Le gisant, pp. 167-171.

⁵⁰ Gysseling. M, De leliester van de burggraven van Gent, heren van Heusden, In : jaarboek Oost-Oudburg, Gent, 1989, pp. 192-200.

⁵¹ Een heraut is iemand die wapenboeken vervaardigd. In dergelijke boeken worden heraldische wapens afgebeeld en beschreven.

⁵² Bron : Interview met Jean-Marie van den Eeckhout in januari 2016.

⁵³ Warlop. E, Oude Vlaanderen en de Zwarte Leeuw op Gouden Veld, In : Miscellanea Archivistica, Brussel, 1980, pp. 5-52.